

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Matjaž Kljun

Možnost emancipacije posameznika in družbe

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Matjaž Kljun

Mentor: izr. prof. dr. Andrej A. Lukšič

Možnost emancipacije posameznika in družbe

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Življenje je lepo.

Hvala.

Možnost emancipacije posameznika in družbe

Kapitalistični sistem se znotraj strukture in ideološke reprodukcije pogostokrat kaže kot edina možna zasnova družbenih odnosov in ureditve. Seveda ne gre za »naravno« dani sistem, ampak rezultat političnih razmerij trenutnega časa, ki posameznika in družbo dojema kot podrejene stičišču istega sistema v univerzalizaciji blagovne forme in kanaliziranju družbenega življenja v menjalne odnose trga. Vodilna misel diplomskega dela je zato iskati možnost emancipacije iz omenjene podrejenosti na ravni posameznikovega uma in družbene ureditve. Možnost emancipacije posameznika zato zastavljamo prek učnega procesa univerzalnega poučevanja in oblikovanja osvobodjene lastne volje, ki ne pristaja na podrejenost in nadrejenost, ampak na pravico do enakosti sebe in drugih.

Ker je družba prostor sobivanja in zahteva določeno mero skupnih interakcij in odločitev, je ključno upoštevati komunikacijske družbene oblike, ki enakost participacije in odločanja omejujejo ali pa spodbujajo. Tak primer v diplomskem delu nakazujemo z deliberativnim komunikacijskim nastavkom, katerega cilj je vzpostaviti odločevalni proces na način, v katerem so vsi zadevajoči v neki problematiki upoštevani, oblikujejo politike in o njih tudi odločajo.

Ključne besede: kapitalizem, interpelacija, emancipacija, deliberativna demokracija, učenje.

The opportunity of emancipation on the levels of an individual and society

The capitalist system, is within its own structure and ideological reproduction, oftenly shown as the only possible concept of social relationships and order. Of course it is not a »naturally« given system, but a product of political relationship of the present time, which sees the individual and society as subdued to the juncture of the same system in the universalization of the trade form and the channeling of social life into the trade relations of the market. Therefore the thredline of my degree will be to find a opportunity of emancipation from the forwritten subordination on the level of the mind of an individual and that of social order. The opportunity of emancipation is therefore being questioned through one's learning process of universal tuition and the building of one's own free will, which does not stand on the concept of inferiority and superiority, but on the right for equality to one's self and to others.

With society being a place of co-existence, and calls for a certain measure of group interactions and decisions, it is crucial to abide social communicational structures, which restrict or stimulate the equality of participation and decision making. In my degree such examples are shown with a deliberative communicational attachment, with the goal to establish a decisive process in a way, which considers all concerning matters of a problematic and therefore create and are decisive to the policies.

Keywords: capitalism, interpellation, emancipation, deliberative democracy, learning.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	6
1.1	Predstavitev teme.....	6
1.2	Metodologija.....	7
2	POSAMEZNIK MED DRUŽBO IN KULTURO	7
2.1	Politična socializacija	10
3	STRUKTURNO DELOVANJE KAPITALISTIČNE DRŽAVE.....	12
4	NAVEZAVA NA IDEOLOŠKE APARATE DRŽAVE	14
5	INTERPELACIJA POSAMEZNIKA	17
5.1	Navezava na humanistično interpelacijo	21
6	UNIVERZALNO POUČEVANJE KOT PRIMER INTELEKTUALNE EMANCIPACIJE NA PRIMERU NEVEDNEGA UČITELJA	22
6.1	Koncept univerzalnega poučevanja	22
6.2	Univerzalno poučevanje kot učni proces.....	25
7	EMANCIPACIJA NA RAVNI STRUKTURE SKUPNOSTI	28
7.1	DELIBERATIVNA DEMOKRACIJA	29
7.1.1	Deliberativna demokracija v institucijah.....	31
8	SKLEP	32
9	LITERATURA	34

1 UVOD

1.1 Predstavitev teme

Predsednik obrtne zbornice Branko Meh je na novinarski konferenci 9. 8. 2016 ob nasprotovanju predlogu Zakona o vajeništvu izjavil, da bi morala vajeništvo plačati država in ne delodajalec, pri katerem vajenec opravlja delo. Delodajalci po njegovem mnenju vajence izobražujejo s praktičnim delom, prek katerega pridobijo kompetence za iskanje službe na trgu dela. »Torej gre za vrsto izobraževanja, zato nikakor ne bi smeli govoriti o delovnopravnem razmerju« (RTV Slovenija 2016, 9. avgust).

Izjava aplicira logično težnjo lastnikov kapitala po organiziranju državnih institucij kapitalistične države, v tem primeru šolskega sistema, na način, ki bi v infrastrukturi omogočal pogoje za čim lažje vključevanje kapitalističnih subjektov v menjalne odnose, hkrati pa lastnikom omogočal maksimalen dobiček (Offe 2015, 67). Iz povedanega pa se kaže še ena potreba lastnikov kapitala, in sicer protislovje, da kapital za svojo reprodukcijo nujno potrebuje državo kot strukturni element za omogočanje pogojev delovanja, v tem primeru šola (Offe 2015, 66).

Šola je po Althusserju (2000, 60–61) le eden izmed ideoloških aparatov države, ki v kapitalistični strukturi zasleduje cilj reprodukcije kadra lastnikov kapitala in prodajalcev delovne sile. Cilju srečanja kadra na trgu pa ni podrejena samo šola, ampak vse infrastrukture, ki prek svojega delovanja kanalizirajo posameznikovo energijo v vnaprej določeno podrejenost, tj. ideologijo kapitalizma. Hkrati ne smemo spregledati dejstva, da se vzdrževanje neke ideologije ne odvija samo prek materialne produkcije, ampak tudi na kulturni ravni, v klimi družbe, ki producira ponotranjenje vedenjskih vzorcev in s tem omogoča družbo posameznikov, podrejenih kapitalistični ideologiji.

Vse oblike podrejenosti pa pripeljejo do stanja, v katerem je posamezniku in družbi v kapitalizmu onemogočena oziroma ni spodbujana realizacija lastne volje, v kolikor ni vezana na menjalne tržne odnose. Zaradi strukturne in kulturne prežetosti ideologije kapitalizma je prek njenih mehanizmov tudi posameznikov življenjski smoter vnaprej predviden.

Ključno vprašanje diplomskega dela je, ali obstaja možnost emancipacije posameznika in družbe iz obstoječe kapitalistične ideologije in strukture. Gre za dvodelno vprašanje, na eni

strani gre za proces učenja nekega odnosa do sebe in drugih kot enakega posameznika, na drugi pa je vprašanje komunikacijske strukture, ki bi omogočala emancipacijski potencial na ravni skupnosti.

1.2 Metodologija

Posameznik je v nenehni interakciji z družbo in kulturo, v kateri biva, zato je njen produkt. V ta namen bo v poglavju Posameznik med družbo in kulturo gradiv predstavljena osvetlitev dejavnikov, ki vplivajo na gradnjo posameznikovega dojemanja sveta in njegovo vključevanje v politično življenje. V ta namen bo ključna analiza prepletenosti okolja, časa in različnih družbenih dinamik, ki vplivajo na način življenja posameznika in skupnosti. V podpoglavjih bo prek analize literature predstavljena tudi analiza dejavnikov politične socializacije, ki pa tako vplivajo na posameznika in na način njegovega življenja. Ker se družbenopolitična realnost odvija znotraj oblik države, bomo v tretjem poglavju analizirali tako strukturo delovanja kapitalistične države kot njene ideološke aparate in poskušali ugotoviti, kako na posameznika in družbo vpliva ideologija na eni strani in sama politična struktura na drugi. Predvidevamo, da je za reprodukcijo in vzpostavitev nekega odnosa in razmerja ključna interpelacija subjekta, zato bomo s pregledom literature poskušali analizirati, kako poteka interpelacija v kapitalistični družbi. Nadaljujemo z navezavo na možnosti drugih oblik interpelacije in prek nje emancipacije. Prek analize Rancierove knjige o emancipacijskem univerzalnem učenju Nevedni učitelj bomo odgovorili na začetno vprašanje diplomskega dela, ali torej obstaja možnost emancipacijskega učenja enakih, tj. način učenja, ki omogoča gradnjo imaginarija brez prisotnosti ideološke zatirajoče prevlade nad njim. Ker bo središče preučevanja emancipacijskega učenja potekalo prek osvobajanja, zavedanja in sprejemanja sebe kot enakega in enakega z drugimi, bomo z analizo literature na podlagi predelanega nastavka učenja poskušali preučiti tudi možnosti emancipacijske skupnosti oziroma strukturnega nastavka komunikacije, ki bi omogočal vzpostavljanje enakih odnosov na ravni države.

2 POSAMEZNIK MED DRUŽBO IN KULTURO

Za razumevanje emancipacije zunaj okvirov kapitalistične družbe je treba najprej umestiti posameznika in družbo v politični kontekst interakcij ter tvorjenja imaginarija, v katerem se posameznik lahko emancipira. Emancipacija je vedno zaznamovana z realnostjo, v kateri se odvija, ta realnost pa je vedno kulturno in strukturno pogojena. Delovna okolja, šola, družina, oblastniška komunikacijska struktura, ki ne omogoča demokratizacije komunikacijskega procesa, položaj spola in podobno so le nekaj primerov različnih okoliščin, v katerih namera emancipacijskosti lahko vzklije in deluje. V procesu emancipacije sta vedno prisotni vsaj dve identiteti, pri kateri ena teži k emancipaciji, druga pa je objekt, ki ga emancipirana volja prepozna kot oviro (Laclau 2008, 10).

Posameznik je v procesu življenja podrejen različnim ideološkim in sistemskim vplivom. To se lahko kaže na ravni družine, šole, dela, okolja, v katerem rojen, ali pa organizacije samega političnega sistema. Zato je posameznik produkt okolja. Ne moremo mimo tega, da so posamezniku nekatere karakteristike (spol, kraj rojstva, višina, družina ...) določene, vendar lahko druge bivanjske okoliščine analiziramo skozi prizmo drugih procesov, v katere je posameznik vključen na zavedni in nezavedni ravni. Hkrati lahko posameznik posamična delovanja živi kot aktivno vključen posameznik, katerega delovanje ustvarja in spreminja družbeno realnost individualno ali skupinsko ali pa kot del okoliščin, ki ga obdajajo oziroma zaznamujejo (Južnič 1973, 17–20).

Proces družbene sedanosti je kontinuirana vez med preteklostjo in prihodnostjo, ki si jo človek zagotavlja z biološkim reproduciranjem, dostopnostjo materialnih dobrin in kulturo. V tem primeru gre za odnos do kontinuitete človeškega bivanja, ker le sprejetje dejstva, da je človek ustvarjalec in oblikovalec družbenega in kulturnega življenja skozi čas, omogoča vpogled v pestrosti oblikovanja trenutnih razmer, oblikovanih prek prejšnjih generacij. Družba in kultura znotraj tega koncepta nista nikoli v stanju konca zgodovine in sta vedno človeški proizvod razmerij moči časa in kraja (Južnič 1973, 20). Tako oblikovana politična razmerja kažejo, da sta se politična struktura in ideologija skozi zgodovino spreminjali. Kapitalistična družba je tudi proizvod političnih sil, zato je trditev, da ni alternativ obstoječemu kapitalističnemu sistemu le v vlogi upravičevanja legitimacije obstoječih družbenih razmer.

Zavedanje in kritičnost do političnih razmerij, v katerih se družba nahaja, je razvita umska sposobnost (Fromm 2010, 147) priučenega učnega procesa, ki pa je ne moremo pričakovati pri novorojenem otroku, ker svet, v katerega vstopa, dojema kot objektivno resnico in ne kot produkt političnih sil, česar se lahko nauči v prihodnosti. Med procesom ponotranjenja, ki je

skupen vsem skupnostim, si posameznik ustvari predstave sveta okoli sebe, ustvari način mišljenja, zavest, pridobi večine komuniciranja, vrednotenja, čutenja in čustvovanja ter ima možnost oblikovanja svoje identitete znotraj skupnosti, v kateri živi, ki jo pozneje usklajuje in reflektira v skupnosti (Južnič 1973, 33–45).

Iz navedenega izhaja, da je usklajevanje posameznika z družbo hkrati zmožnost, temeljni družbeni proces ter predpogoj, da bi se emancipiral in umaknil iz obstoječih razmerij. Emancipacijski potencial, samouresničevanje, osebno zadovoljstvo so posamezniku in družbi dani kot možnosti, ki so odvisne od večplastnih procesov družbene ureditve in klime, ki jih mora posameznik prepoznati za to, da prepozna točko, v kateri je treba ukrepati, da bi se lahko emancipiral.

Glede na obliko družbene ureditve in vrednot se razlikujejo tudi načini usklajevanja posameznika z družbo, kar pa je znak, da sta glede na količino in časovno prisotnost človeške civilizacije proces in mehanizem prepletena in kompleksna. Od kulture in oblasti je odvisno, kateri dejavniki in mehanizmi posameznika bolj ali manj zaznamujejo oziroma vplivajo na posameznikovo usklajevanje z družbo. Če poenostavimo, je celotno okolje, ki ga soustvarja človeštvo skozi čas, mehanizem usklajevanja, ki nepretrgoma deluje na posameznika in skupnost tudi v sedanjosti. Usklajevanje posameznika in družbe je konstanten, a ne samodejen in nikoli končan proces, ki mu je človek izpostavljen prek različnih življenjskih obdobj. Pomembno je poudariti, da se posameznik v času življenja spreminja, kakor se spreminjajo tudi okoliščine, ki ga obdajajo, in se zato tudi celota realnosti neprestano spreminja. Ob tem je ključno razumeti in prepoznati kontekst delovanja ter interakcije posameznika, družbe, okolja in časa, da bi lahko analitično uvideli realnost procesa usklajevanja (Južnič 1973, 17–21).

Proces učenja, prilagajanja in usklajevanja z družbo, v kateri posameznik prebiva, je socializacija. V procesu socializacije gre predvsem za posredovanje znanj in prilagajanje posameznika družbenemu življenju. Socializacijski cilj je vpeljati posameznika v družbeno strukturo in odnose, v katerih živi, da bi v družbi živel in jo pozneje reproduciral. Glede na življenjsko obdobje gre tudi za različne socializacije, ki so lahko primarna, sekundarna, politična socializacija in podobno. Posameznik je znotraj socializacijskih procesov izpostavljen sprejemanju okolja in sporočilom, ki mu jih posreduje družba, ter si tako ustvarja podobo sveta, v katerem živi. Kot intelektualno bitje ima to sposobnost, da glede na kulturno pogojenost rešuje

bistvene potrebe svojega bivanja, hkrati pa si nalaga nove cilje, ki so izziv in cilj v prihodnosti (Južnič 1973, 21).

V kontekstu emancipacijskosti je razumevanje socializacijskih procesov (to bomo pozneje poskušali nakazati v podpoglavju o politični socializaciji) ključno za umestitev posameznika, ki postane družbeni in ideološki proizvod vzorcev vedenja, ki jih posamezniku nalagajo različne družbene vloge. Družbene vloge so pogostokrat, predvsem zaradi socializacijskih procesov, nezavedne in predstavljajo objektivno dano realnost, ki pa je le plod razmerij političnih sil trenutka ter produkt človeškega delovanja. Predstave o inteligentnejših, pametnejših in sposobnejših posameznikih so produkti, v tem primeru sodobne države, kapitalističnega načina odnosov ter podrejenosti ideologiji in njenim potrebam. Socializacijski proces ima to moč, da prek kanalov prilagajanja posameznika zaznamuje v koordinatah življenjskih poti, ki jih posameznik ponotranji.

2.1 Politična socializacija

Kot smo že prej omenili, se posameznik z družbo usklajuje prek različnih socializatorjev, ki ga spremljajo prek celotnega življenja. Za oblikovanje imaginarija in položaja, ki ga bo posameznik v družbi prevzel, so ključni politični socializatorji, ki pomenijo poseg državnih oblastniških struktur v vsakdanje življenje posameznika.

Politična socializacija je proces, prek katerega posameznik pridobi politično kulturo, kar posplošeno pomeni način dojemanja življenja, sebe in družbe okoli sebe. Znotraj tega procesa se posameznik oblikuje v politično bitje, ki »vgrajuje v svojo osebnostno strukturo politične usmeritve in vrednote, utemeljuje ideološke ubranosti, vsrkava vzorce in norme političnega vedenja in opredeljuje svoja stališča do politike in političnega kot tudi to, kar sam pričakuje od politike, in mnenja o tem, kakšna vloga in kakšen položaj mu v politiki pripadata« (Južnič 1973, 69).

Pomen socializacije je sistemsko in ideološko zaznamovan, ker je eden izmed ključnih dejavnikov stabilizacije družbe. Glede na politični sistem in prevladujoče ideologije na oblasti je odvisno, kakšno vlogo bodo državljani prevzemali v obliki participacije in kakšni politični socializaciji bodo izpostavljeni. Cilj ideologije v oblastniški oblasti je po Frommu (2002, 19–

22) vzdrževanje njene moči in ustvarjanje klime, v kateri bo jezik tako zastavljene oblasti bil tudi jezik državljanov. Oblast se ohranja, dokler je legitimna, kar pomeni, da je »inherentna samemu obstoju političnih skupnosti« (Arendt 2013, 44), da pa bi si zagotovila moč obstoja na oblasti, pa uporablja različne politične socializatorje, ki imajo lahko formalni institucionalni ali pa neformalni neinstitucionalni značaj. Poleg neposrednega učenja političnega življenja s pomočjo znanja o političnem sistemu je še kopica drugih ideoloških socializatorjev, ki posameznika oblikujejo v politično bitje skupnosti. Lahko gre za primere verskih institucij, medijev, subkulture, družine, šole, politične sistem itd.

Že sam medosebni odnos, ki ga posameznik kot otrok z učenjem prenaša vase v primarni socializaciji, daje posamezniku vedeti, da obstajajo neke družbene hierarhije, ki jih bo prevzel glede na usmerjenost vzgoje. V kolikor bo njegova družina bolj kompromisno naravnana, obstaja večja verjetnost, da bo tudi v drugih življenjskih okoliščinah ravnal kompromisno, ter obratno, v kolikor bo odraščal v družini z nadrejeno figuro enega izmed družinskih članov (Južnič 1973, 70–72). Zanimiva bi bila raziskava, v kateri bi družinske vzorce vedenj primerjali s politično ureditvijo držav, vendar to presega tematiko tega diplomskega dela. Kaj hitro lahko ugotovimo, da je »uspešnost« politične socializacije razširjen proces, ki potrjuje, da je potek politične socializacije z namenom vzdrževanja neke politične moči razširjen na več družbenih področij ter da se vedenjskih vzorci družbe ponavljajo.

Seveda gre pri posredovanju politične socializacije tudi za ideološkost, ki jo nek sistem posreduje in želi ohranjati. Ne glede na politični sistem je v vsak sistem vgrajena socializacija, ki pa je povsem drugačna glede na razmerja, ki so prisotna v določeni skupnosti. Tako bo politična socializacija v humanistično strukturirani skupnosti in oblasti drugačna kakor, denimo, pri avtoritarni in oblastniško usmerjeni oblasti. Če pri humanistični oblasti politična socializacija zasleduje cilje, pri katerih si človek v odnosu z drugimi ljudmi postavlja pravila in cilje sam kot enak drugim, je razmerje v avtoritarno organizirani družbi takšno, da oblast posamezniku narekuje, kaj je zanj pravilno in primerno (Fromm 2002, 20–21). Tako ima tudi kapitalistična ideologija in ureditev značilnosti, s katerimi poskuša posameznika umestiti v tržne odnose, zato Althusser (2000) vpelje pojem ideološke aparate države.

Na podlagi ugotovitev ideoloških aparatov države se bomo pozneje navezali tudi področje interpelacije in emancipacije posameznika v učnem procesu, v kolikor se bo izkazalo, da

kapitalistična ideologija šole nalaga oblikovanje učenčevega imaginarija »po svoji meri« in je ne zanima oblikovanje posameznikove lastne volje.

3 STRUKTURNO DELOVANJE KAPITALISTIČNE DRŽAVE

»Pojem kapitalistične države označuje, če ne upoštevamo zgodovinske razlike in spremembe v njeni strukturi in funkciji, institucionalno obliko javne oblasti v njenem razmerju do materialne produkcije« (Offe 2015, 58).

Način delovanja kapitalistične države sloni na štirih predpostavkah. Prva temelji na zasebni lastnini produkcijskih sredstev, kar pomeni, da država v strukturi nima možnosti organizacije produkcije po lastni politični volji. »Lastnina (bodisi lastnina delovne sile bodisi kapitala), ki deluje produktivno, je »privatna«, to pomeni, da je izvzeta iz politično sprejetih odločitev o njeni uporabi« (Offe 2015, 58). Druga lastnost kapitalistične države je njena davčna odvisnost pri izvajanju javne oblasti. Za delovanje javne oblasti, kot tretje lastnosti, je ključen element akumulacija davkov, zato da lahko materialno ohranja delovanje. Ker kapitalistični državi ne uspe zagotavljati akumulacije prek lastnih produkcijskih sredstev, je cilj državnega vrha, da se ohrani na oblasti prek omogočanja ugodnih pogojev za delovanje zasebnega procesa akumulacije. Iz navedenega je razvidno, da kapitalistična država ne privilegira določenega sloja ali razreda v državi, ampak si mora konstantno zagotavljati podporo znotraj zasebne sfere akumulacije. Četrta točka se navezuje na demokratično legitimacijo, ki se realizira prek predstavnštva, ki je dodeljeno prek volilnega mehanizma in je povezano s podporo volivcev. Parlamentarno predstavniški demokratični sistem je namenjen komunikaciji razreševanja nastalih konfliktov in oblikovanju pogojev življenja na ravni strukture, hkrati pa sta zasebna lastnina in gospodarska svoboda izvzeti in ustavno zavarovani na način, da državni politični vrh vanju ne more posegati. Posledično se postavlja vprašanje moči državnega vrha in parlamentarizma kot takega, ker je materialno odvisen od prihodka iz zasebne sfere, v katero ne sme posegati. Na ta način je osvetljeno dejstvo, da se državna politika, čeprav je rezultat volilnega boja, ne izoblikuje primarno v državnih institucijah, ampak se zaradi prihodkovne odvisnosti izoblikuje glede na svojo akumulacijsko odvisnost (Offe 2015, 58–59).

Ker je cilj kapitalistične države čim večja akumulacija, povezuje celoto prej opisanih strategij, da bi si utrdila moč oziroma da bi bila še močnejša. Da pa bi dobila oz. ohranjala materialno moč, ki je utemeljena na akumulaciji, mora vsakega državljana vključiti v menjalne odnose, ki prinašajo prihodek v državno blagajno. Država poskuša glede svojih možnosti zagotoviti, da so

lastniki produkcijskih sredstev in lastniki delovne sile v srečanju maksimalne univerzalizacije blagovne forme, kar pomeni, da imajo čim večje število srečanj na trgu, ki povečujejo akumulacijo (Offe 2015, 60–61).

Država dojema ljudi kot blago, ker je blagovna forma ključni element, da lahko sploh obstane in preživi. Zato je ključna težava kapitalistične države pojav akumulacijskih vrzeli ali drugih okoliščin, kjer se državljani ne bi interpelirali v blago. »Vezni člen med političnimi in ekonomskimi podsistemi kapitalistične družbe je torej blagovna forma: stabilnost teh sistemov je odvisna od univerzalizacije blagovne forme« (Offe 2015, 61).

Strukturna pogojenost blagovne forme kot eksistence delovanja države poraja vprašanja mehanizmov, ki jih kapitalistična država uporablja v primerih zastajanja menjalnih odnosov oziroma pospeševanja univerzalizacije blagovne forme. Prva taka oblika mehanizma je v goli veri, da bodo vrednostne enote prehajale v menjalne odnose in tako krepile akumulacijski proces. Pri tem gre za proces srečanj lastnikov kapitala in delovne sile, ki se bodo znašli skupaj na tržišču, hkrati pa država ne dopušča, ampak celo pričakuje, da je edina možna izbira delovanja znotraj koncepta tržišča. Druga oblika mehanizma je zavarovanje tistih delov družbe, ki se jim zaradi različnih razlogov ne uspe in se ne zmorejo umestiti v menjalne odnose. V tem primeru država s subvencijami in socialnimi dodatki omogoča, da se posamezniki ne glede na svoj družbeni položaj še vedno lahko udeležujejo menjalnih odnosov. Tretja oblika, tj. intervencije države, je vidna v konstantnem vzpostavljanju možnosti, ki bi omogočale menjalni odnos. V ta sklop ukrepov spadajo politike na področju izobraževanja, kvalificiranosti in gibljivosti delovne sile. V te mehanizme spada tudi razvojna politika regij, prestrukturiranje določenih panog, ker naj bi tako prek državne pomoči dobile zagon pri tvorbi menjalnih odnosov (Offe 2015, 65).

Naloga države je nenehno vzpostavljanje takih razmer, ki bodo omogočale menjalne odnose. V te odnose bo država vstopila tudi takrat, ko bodo ti odnosi zastajali. Prek svojih instrumentov usmerja srečanja na več področjih. Pri tem država najpogosteje oblikuje zakonska določila in finančne pobude, ki bi povečevale konkurenčnost vseh prisotnih v menjalnih odnosih. Poleg zakonskih določil in finančnih ponudb pa država usmerja, olajšuje in pospešuje menjalne odnose tudi z infrastrukturnimi vlaganji in s tem omogoča lažjo dostopnost prehodov neizkoriščenih vrednostnih odnosov v menjalni blagovni odnos. Sem lahko štejemo šolsko panogo, zdravstvo, prometno in energetska preskrbljenost itd. (Offe 2015, 66).

Univerzalizacija blagovne forme na ravni strukture se srečuje s protislovji na ideološki in ekonomski ravni. Država namreč, kot smo zapisali, potrebuje prihodke, da lahko omogoča pogoje blagovne forme, ob tem pa potrebuje prihodek v obliki davka, ki izvira iz »svobodnega« tržnega mehanizma. Protislovje se kaže tudi v tem, da se lastniki kapitala borijo za nižjo davčno stopnjo, hkrati pa potrebujejo državo, da jim omogoči pogoje že prej zapisanih srečanj. Pošte, šole, javno zdravstvo, socialna politika in podobno so tudi del protislovij in spadajo v kategorijo sektorjev, ki so del kapitalistične države, vendar ne vstopajo na trg blaga neposredno, so pa nuja, ki tako kot ekonomska protislovja omogočajo procese koordinacije in ustvarjajo okoliščine za vstopanje na trg blaga (Offe 2015, 66–67).

Z vidika emancipacije oziroma možnosti emancipacije zunaj kapitalistične družbe je treba pogledati družbeno strukturo in ugotoviti, da se tako na ravni neposredne politične dejavnosti kot v drugih družbenih panogah pojavlja blagovna forma kot skupna povezovalna točka. Tako na ravni posameznika in družbe prihaja do vnaprejšnjega določila, ki ga pogojuje struktura za preživetje države, da se morata oba elementa podrediti blagovni formi in ob tem zanemariti človekovo zmožnost, da bi za življenjski smoter imel kaj drugega kot le, da je del proizvodnega procesa blaga za akumulacijo prihodka. Socialni konflikti in politični boji prodajalcev delovne sile so usmerjeni v en cilj, tj. izstopiti iz razmer blagovne forme, ki je osnovno načelo družbene reprodukcije (Offe 2015, 69). Na ta način je lažje razumeti bistvo delavskih uporov, ki temeljijo prav v nestrinjanju s konceptom blagovne forme, ker si kot prodajalci delovne sile prizadevajo za »osvoboditev od razmer, v katerih so življenje in življenjske razmere delavcev odvisne od pripravljenosti kateregakoli kapitalista, da kupi delovno silo, in od tržno določene cene, ki jo plačujejo za to delovno silo« (Offe 2015, 61).

4 NAVEZAVA NA IDEOLOŠKE APARATE DRŽAVE

Kapitalistični sistem za svoj obstoj poleg državne ureditve za svojo akumulacijo potrebuje razred lastnikov produkcijskih sredstev in prodajalcev delovne sile. Za nemoteno delovanje materialne produkcije pa potrebuje tudi ideološki aparat, ki je opora njegovi legitimnosti. Pri kapitalistični produkciji gre v tem primeru za vzpostavitev okolja, ki omogoča reprodukcijo kadrov, podrejenih kapitalistični ideologiji.

Če je reprodukcija produkcijskih sredstev očitna zaradi svoje materialnosti, gre pri reprodukciji delovne sile in lastnikov produkcijskih sredstev za drugačno delovanje posredovanja ideologije. Reprodukcijski kadri se v nasprotju z reprodukcijo produkcijskih sredstev ne odvijajo v podjetju, ampak, kot zapiše Althusser (2000, 60), »zunaj podjetja«. Iz tega sledi, da sama meza ne zadostuje, da bi se zagotavljala reprodukcija delovne sile tudi v imaginariju. Da bi tako zastavljeno razmerje delovalo, morajo biti vzpostavljeni tudi drugi ideološki pogoji.

Posameznik in družba se v kapitalistični ureditvi interpelirata v blago, ki najde mesto na trgu. Od tega je odvisno tudi priznanje posameznika oziroma njegova uspešnost znotraj kriterijev vrednosti kapitalistične ideologije. Za svojo umestitev na trg dela pa posameznik potrebuje določene veščine oziroma sposobnosti, ki jih taka družba potrebuje in pričakuje. Poleg drugih prostorov poučevanja kapitalističnih vrednot je eden od ključnih šolski sistem. Althusser zapiše, da so prav ideološki aparati države v funkciji podpiranja oblastniške strukture. Z učenjem posamezniki ponotranjajo veščine, ki zagotovijo podreditev vladajoči ideologiji ali pa obvladovanje prakticanja. Kot primer ideološkega aparata navede šolo in zanjo pravi, da njena funkcija ni le v produkciji kadra nadrejenih in podrejenih, ampak v funkciji reprodukcije na materialni in ideološki ravni (Althusser 2000, 60).

Šolski sistem je ključni socializator, ki ga kapitalistična družba uporablja za svojo reprodukcijo, v katerem si poleg veščin pisanja, branja in računanja pridobimo znanja, ki so v posredni ali neposredni obliki uporabna na določenih delovnih mestih. Vsak predmetnik šolskega sistema je prirejen reprodukciji obstoječe ureditve. Poleg naštetih prvin se posameznik znotraj šolskega sistema uči vedenja, ki ga bo prevzel znotraj produkcije produkcijskih sredstev oziroma mu bo omogočalo srečanje s potrebo trga v trenutku njegovega nastopa na njem. Uči se različnih pravil moralne, poklicne in državljanske zavesti »ali naravnost povedano, pravil pokorščine družbeno tehnični ureditvi dala in konec koncev pravil ureditve, ki jo vzdržuje razredno gospostvo« (Althusser 2000, 60). V primerjavi z Offejevim razumevanjem koncepta države je na tej točki opazna razlika. Medtem ko Althusser na koncept kapitalistične države gleda kot na sredstvo za doseganje ciljev vladajočega kapitalnega reda, Offe kapitalistično ureditev oblasti zastavi kot potrebo državnega vrha, da usklajuje oba akterja (Offe 2015, 58). To pomeni, da je kapitalistična ureditev kadrovske odvisna ne samo od spretnosti, ampak tudi od pripravljenosti podrejanja prevladujočemu redu, podreditvi prodajalcev delovne sile ideologiji kapitalizma, pri

lastnikih produkcijskih sredstev pa zmožnost izvrševanja izkoriščanja in reprodukcije ideologije.

Znotraj strukture pa ni izkoriščen in podrejen zgolj delavec kot prodajalec delovne sile. Podrejenost ideologiji je v tem primeru podrejenost vsakega posameznika, ki mu je ideološko in strukturno zastavljen kriterij trga edina možnost, pomembna za njegov razvoj. Tako delavec kot učenec morata zasledovati vnaprej dani kriterij, tj. povečanje delovnega učinka v obliki dobička oz. povečanje predvidenega znanja za kasnejšo umestitev na trg dela. Logika razumevanja, učenja snovi in razlaganja se skriva le v končni umestitvi na trg in zmanjšanju razlike med pričakovanim standardom učitelja in zasledovalcem, tj. učencem (Ranciere 2005, 8–9). Cilj je vzgojiti kader, ki bo zasedal mesto v menjalnih odnosih, in ne svobodno razmišljajoči posamezniki. Na kratko, v kapitalistični družbi je lastniku produkcijskih sredstev ali učitelju, ki lahko v očeh staršev in otrok vzbuja občutek še take prijaznosti, potrpežljivosti in ustrežljivosti, za delavčevo ali učenčevo svobodno razmišljanje ne samo malo mar, ampak je ideološko zatrto.

Južnič (1973, 69) zapiše, da gre pri politični socializaciji za proces, v katerem posameznik med drugim pridobi določeno identiteto, ki je subjektu podlaga za poznejše vloge, ki jih zaseda, in odnose, ki jih ustvarja, ter je njihovo delo. Proces delovanja državnega aparata ne poteka zgolj v eni družbeni instituciji, ampak je razpršen. Država si na ta način omogoča stabilnost, kar omogoča delovanja kapitalističnega sistema in strukturno enotnost.

Državnega aparata in državne oblasti ne smemo enačiti, čeprav pogosto nastopata skladno. Ideološki aparati države so določene formalne ali neformalne institucije, ki skrbijo za vzdrževanje ideologije neke skupnosti in tako vplivajo na odnose in razmerja v družbi. Prav tako je represivni aparat države eden, medtem ko je ideoloških aparatov več in so razpršeni. Po Althusserju (2000, 70–71) so to »verski IAD* (sistem različnih cerkva), šolski IAD (sistem različnih »sol«, državnih in zasebnih), družinski IAD, politični IAD (politični sistem z različnimi strankami), sindikalni IAD, informacijski IAD (tisk, radio in televizija itn.), kulturni IAD (književnost, lepe umetnosti, šport itn.)«.

Treba je razumeti procese vzpostavljanja razmerij moči, da bi se izkristalizirala nujnost ideološke opore državnemu aparatu pri njegovemu ohranjanju. Državni aparat se s svojim delovanjem opira na sistemske strukture, medtem ko je ideologija dejavna na področju kulture.

Nadalje pa bi bilo tudi napačno enačiti represivne aparate države z ideološkimi aparati, če namreč represivni aparati nastopajo z represijo, nastopajo ideološki aparati zgolj z ideologijo, v kateri pa represija ni izključena. Represija seveda ni vedno fizična, ampak lahko poteka tudi na psihični ravni (Althusser 2000, 70–72). Primer ideološke represije je vrednostno razlikovanje otrok v procesih ocenjevanja šolskega sistema. V kolikor se učenec podreja, upošteva in dosega rezultate danih kriterijev, bo pozitivno ocenjen in pohvaljen, v nasprotnem primeru pa po grajan in izpostavljen negativnim vrednostnim sodbam.

Človek je v kapitalistični družbi izpostavljen pritisku, da sledi ciljem kapitalistične ideologije. Kot podrejeni posameznik sledi ciljem drugega (ideologija), ki pa niso nujno njegovi cilji, v kolikor se ne strinja z ideologijo. Ob tem se zatira svobodno izražanje čustvovanj, željo po znanju in voljo, ki nima možnosti lastnega oblikovanja v obdobju od faze dojenčka do odraslega člana družbe. Zato je naloga take družbe, da se spoprime z nalogo, kako v posamezniku zatreti voljo tako, da posameznik tega ne opazi. »Z zapletenim procesom indoktriniranja, nagrad, kazni in ustrezne ideologije družba večinoma reši to nalogo tako dobro, da večina ljudi misli, da ravnajo po svoji volji, in se ne zavedajo, da je njihova volja prikrojena in zmanipulirana« (Fromm 2004, 75). Cilj človekovega življenja tako ne raste oziroma se ne ustvarja znotraj lastne volje nosilca, tj. političnega posameznika, ki bi s tem sprejemal in oblikoval družbo, ampak se zreducira na odtujeno sredstvo za doseganje ideološkega interesa (Fromm 1970, 77).

5 INTERPELACIJA POSAMEZNIKA

Delovanje katerekoli ideologije in sistema poteka prek interpeliranega subjekta in družbe. Brez interpelacije subjekta ideologija in sistem ne moreta delovati. Prek ideoloških aparatov države in njene strukture se na ravni družbe prek subjektov vzpostavljajo razmerja, ki človeku predstavljajo okoliščine za interpelacijo, slednja pa je odvisna od namere posameznika, ideologije in sistema na družbeni ravni. Poenostavljeno bi tako lahko zapisali, da je npr. izkoriščanje delovne sile ter podrejanje ljudi na umski in psihični ravni mogoče le takrat, ko imamo znotraj družbene realnosti pogoje, ki omogočajo, da se subjekti interpelirajo v izkoriščane. Hkrati pa interpelacija ne poteka zgolj na materialni ravni produkcijske proizvodnje, ampak tudi na medosebni, ki poteka zavedno ali pa nezavedno v različnih porah družbenega življenja.

Pri interpelaciji gre predvsem za vrvež ponotranjenih predstav in vlog, ki jih določenim okoliščinam pripiše posameznik oziroma družba. Te vloge so naučene in se jih udejanja prek volje. Zaznavanje interpelacijskih razmerij je tudi vir prepoznavanja koordinat posameznikovega in družbenega življenja ter omogoča razumevanje in poglobljen uvid v realnost dogajanja, ki ni vezan zgolj na osebno vrednotenje. Z vidika izkoriščenega in podrejenega posameznika pa omogoča zavedanje in poznejše delovanje zunaj neželene podrejenosti, kar je tudi izhodiščna točka za emancipacijo.

Naj bo ideologija v neki skupnosti kapitalistična, komunistična ali katerakoli druga, vedno je omogočena le prek subjekta, v kolikor je del njene ideološke konstitucije individuumov v subjekte (Althusser 2000, 95). Različne medosebne vloge, kot so npr. v družini, prijateljstvu, med člani športnih društev, so prav tako mogoče le prek subjektov in interpelacije subjektov v naučene ideološke vloge. Le pod takšnimi pogoji je lahko nekdo mama, predsednik, brat, direktor, delavec, učitelj ali učenec. Vsaka ideologija za svoje preživetje in za svojo realizacijo potrebuje subjekt in delovanje znotraj te ideologije.

Prek interpelacije se posameznik interpelira v vloge, ki so sprodirane ali jih producira sam. Interpelacija, katere del je posameznik, je vedno posledica njegove delujoče namere in je ključna, da neka ideologija oziroma struktura obstaja in se ohranja. Na to dejstvo je mogoče navezati emancipacijski potencial – da iz obstoječega stanja obstaja možnost biti emancipiran »od« nečesa oziroma živeti emancipacijsko.

Potencialna emancipacijska moč posameznika je v zavedanju odsotnosti nuje po interpelaciji v predvidljivo ideološko igro. »Minimalni osnovni mehanizem interpelacije je mogoče opisati kot razmerje med dvema subjektoma, kot spekularno imaginarno razmerje med Subjektom in subjektom« (Dolar 1988, 272). Gre za prepoznavanje in zavedanje ideološke igre, v katero se novači vse subjekte med individuumi ali pa se individuum spreminja v subjekte s točno določenim namenom, tj. v primeru kapitalistične države v posameznikovem srečanju na trgu.

Interpelacija subjekta v blago v kapitalistični produkciji je vnaprej določena smer sistema, zato posameznik ni v funkciji sebe, ampak nekoga drugega, tj. kapitalistične ideologije, ki pa je odvisna od tega subjekta, zato da ji je omogočeno neskončno možnosti reprodukcije blagovne forme. Tu Althusser uporabi pojem Subjekt, ki je nadjaz vsem interpeliranim subjektom. Subjekt je ideologija in kot taka interpelira subjekte, podrejene ideologiji, v tem primeru

kapitalizmu. V nadjazu se nahaja središče ideologije, središče podrejenosti Subjektu, ki pa hkrati s posredovano ideologijo poskrbi, da se subjekt identificira s Subjektovo podobo in ji sledi. Moč prepoznanja subjekta v Subjektu je v tem, da podrejeni sprejme ideologijo kot objektivno dano in edino možno. Sprijaznitev z danim nadjazom pomeni tudi, da v svoji podreditvi posamezniki delujejo »sami«, kar pomeni, da ni potrebe po posredovanju represivnih ideoloških aparatov. »Težavo predstavljajo tisti posamezniki, ki se ne želijo interpelirati v podrejenost Subjektu, za kar poskrbi represija« (Althusser 2000, 107). Drugi subjekti živijo znotraj ideoloških predpostavk, kar pa ne pomeni nujno, da živijo v skladu z lastnimi pričakovanji in željami. Ideološki cilj je zato ponotranjenje Subjekta v podrejenem posamezniku, kar pogojuje njegovo zadovoljstvo ob ustrežanju vnaprej danemu kriteriju (dobra ocena, uspeh na trgu menjalnih odnosov) in grajo v nasprotnem primeru. Lahko zapišemo, da so občutki krivde, ki se pojavljajo pri učencih zaradi nižjih ocen, oziroma osebno vrednotenje posameznika kot nesposobnega zaradi neuspele umestitve na trg dela, le okoliščine podrejanja Subjektu. Posameznik si nalaga občutke krivde za svoj neuspeh, ker je ponotranjil kriterij Subjekta o idealizirani vabljeni neskončni potrebi trga po subjektu. Ob tem pa spregleda, da njegova sposobnost ni v funkciji uporabe vrednosti, ampak je zreducirana zgolj na trenutne potrebe trga.

V iskanju svoje umestitve na trgu lahko kot subjekt najde edini prostor svobode. To pomeni, da je v izhodišču »podrejeno bitje, podložno višji avtoriteti, potemtakem bitje, ki ni v ničemer svobodno, razen v tem, da svobodno sprejme svojo podrejenost. /.../ Individuum je interpeliran v (svoboden) subjekt, da se lahko svobodno podredi ukazom Subjekta, da lahko torej (svobodno) sprejme svojo podrejenost, da potemtakem lahko 'kar sam izvršuje' postopke in dejanja svoje podrejenosti« (Althusser 2000, 106–107).

Interpelacija podrejenosti lastnikom produkcijskih sredstev in ideologiji kot taki s strani prodajalca delovne sile pa se ne izoblikuje le na tržišču, ampak z ideologijo v njenih institucijah, ritualih in praksah (Althusser 2000, 70–71). Posameznikov značaj se ne izoblikuje le na trgu oziroma na enem področju, ampak ga mora družba oblikovati prek različnih socioloških in ideoloških dejavnikov. Nabor vedenjskih vzorcev torej poteka prek ideološkega učenja, kar privede do produkcije značaja posameznika in družbe, v kateri vedenje ni več predmet delovanja zavestne odločitve, ampak sledenje posredovanim vzorcem avtoritete (Fromm 1970, 77).

V ideoloških aparatih je pedagoško šolsko učenje eden izmed ključnih dejavnikov za ponotranjenje pričakovanih vedenjskih vzorcev družbe. Althusser (2000, 99–100) to opiše kot proces ponotranjanja Subjekta v sebi. Subjekt pričakuje in pogojuje dosledno učenje in delovanje v jeziku avtoritete, razumevanje »dobrega in slabega« v neki ideologiji, konkurenčnosti, tekmovalnosti, sistematizacije in argumentativnosti ter spoštovanje vnaprej določenih avtoritet in podobno. Subjekt navodila na subjekt prenese v obliki ponotranjenega življenjskega vzorca, ki subjektu omogoča preživetje.

Ideološki problem sistema, ki svojo hrano črpa v podrejenosti interpeliranih subjektov, je potemtakem le v kadru, v procesu vgrajevanja Subjekta v subjekt. Ideologijo posameznik sprva doživlja kot zunanost, vendar svojo za uspešnost in preboj v živo idejo ideologija potrebuje notranjost in s tem subjekt. Zgoditi se mora simbioza subjekta s Subjektom in s tem odpoved subjektove avtonomije. Simbioza se kaže tudi v odločitvah subjekta. Bolj kot subjekt odločitve Subjekta prepoznava kot sebi lastne in izraz svoje svobode, bolj je simbioza dovršena in deluje (Dolar 1988, 272).

Strukturna težava Subjekta je v tem, da subjekta ne more interpelirati v trenutku in povsod glede na svoja pričakovanja. Takrat svoj notranji in strukturni konflikt po vsemogočnosti in neskončnosti prenaša na podrejene. Svojo želeno predstavo o svetu in konflikt v sebi prenaša na podrejene, katerih cilj mora biti poslušnost in izpolnjevanje naloženih zahtev. Pri tem se nadrejeni srečuje z dvema težavama. Prva težava je, da nadrejenemu nikoli ne uspe potešiti svoje lakote po imetju (če bi se to zgodilo, bi propadel), s tem si lahko razlagamo vsa navodila in oblike nadzora ter usposabljanja kadra. Druga težava pa je, da je nadrejeni življenjsko odvisen od podrejenega kadra in prav strah pred zapuščenostjo ga najeda do te mere, da si želi prilastiti vsako poro naivnosti in razmišljanja zunaj njemu dopustnega. V kolikor bi subjektu dopustil odhod iz obstoječega razmerja oziroma bi subjekt sam odšel, to ne bi bil isti Subjekt, hkrati pa bi se ravnotežnostno stanje, na katerem je utemeljena Subjektova moč, v trenutku porušilo. Vprašanje okoliščin je, kako se na zapuščenje svojih do tedaj podrejenih subjektov odzove. Ali je to represija, ki jo ima na voljo, ali drugi aparat v državi, ni pomembno. Pomembno pa je, da ne spregledamo dejstva, da so ti aparati v konstantnem vzdrževanju interpelacijskega razmerja po volji Subjekta tudi v času, ko še ni sprožena namera subjekta po odhodu.

5.1 Navezava na humanistično interpelacijo

Interpelacija je vseskozi prisoten proces, ki pa ni vnaprej določen. Do zdaj je bilo veliko napisanega predvsem o interpeliranju subjektov v kapitalistično ideologijo v navezavi na konceptualno podrejenost, gre pa tudi drugače. V primeru kapitalistične ideologije imamo opraviti s podrejenostjo subjekta Subjektu, kjer je subjektova svoboda omejena. V konceptu liberalne ureditve pa na primer svoboda drugega pomeni omejitev svobode prvega in ne priložnosti za večjo svobodo obeh, kar nakazuje na težnjo prevladovanja enega v skupnosti. V humanističnem primeru organiziranja oblasti gre za povsem drugačen koncept organizacije družbe, kjer ni prevlade. Ob prisotnosti avtoritete nad drugimi je človek strukturno podrejen. Pod humanistično oblastjo je posameznik posamezniku enak, zato si posamezniki sami določajo pogoje organiziranja družbe, tj. brez posredovanja vnaprej določene avtoritete, ki bi popravljala in določala njihov odnos. Prav tako ne gre za ideologijo, ki bi iskala uporabnost posameznika na trgu oziroma po vnaprej določenem kriteriju sposobnosti, ampak bo posameznik večšine iskal zavestno in samostojno. V humanističnem konceptu, kjer gre prav tako za ideologijo in strukturo, je človek središče svojih odločitev, ki so plod njegove zavesti, in nad seboj nima ničesar razen volje sebi enakih posameznikov in okolja (Fromm 2002, 19). Tudi tu je človekova zavest prežeta z družbenimi dejavniki, prav tako je posameznik zaznamovan s svojo dednostjo, vendar ima strukturno možnost osvobodjene interakcije in realizacije, ki mu jo narekuje njegova zavest, ne pa vnaprej določena avtoriteta. Če je genotip določen, ima fenotip to možnost, da se glede na družbene okoliščine samostojno in s svojo voljo odloča, kako bo živel in razmišljal v upoštevanju življenj drugih (Južnič 1998, 42).

V humanistični oblasti se razmerje posameznikov in družbe vzpostavi v odnosu enakih ter posledično propadajo prevladovanja nad drugimi, zato poteka interpelacija subjektov v smeri enakosti in ne podrejenih oziroma nadrejenih. Interpelacija na tej ravni ne poteka v predvidljivem toku umeščanja subjektov na trg, ampak je predvidljiva v nepredvidljivosti članov take družbe. Posamezniki v humanistični družbi se interpelirajo po osvobodjeni lastni volji, ki je plod njihove zavestne odločitve. Za zavest smo vzeli koncept zavesti po Frommu (2002, 123), ki jo utemeljuje kot »odziv, odgovor nas samih, na nas same«. Na tej točki pa koncept kapitalističnega posameznika, tj. posameznika, ki mu je vnaprej določeno mesto na trgu, propade. Propade na preprosti točki neinterpeliranja v kapitalistična razmerja.

Posameznikova moč, ki smo jo načeli v uvodu poglavja, je torej v emancipacijski odločitvi biti enak in se ne interpelirati v razmerja, ki mu jih družba in ideologija nalagata kot edino možno in »pravilno«. Da bi imel naivno možnost poskusiti način življenja zunaj prevladovanja avtoritete kapitalističnega sistema z vsemi njegovimi lovskami, pa se mora posameznik, v kolikor ni rojen v taki družbi, naučiti veščin emancipacijskega življenja ter zavrniti koncept kapitalističnega mišljenja in začeti razmišljati na drugačen način.

6 UNIVERZALNO POUČEVANJE KOT PRIMER INTELEKTUALNE EMANCIPACIJE NA PRIMERU NEVEDNEGA UČITELJA

6.1 Koncept univerzalnega poučevanja

Koncept univerzalnega poučevanja ima cilj in podlago v enakosti posameznikove inteligence in predpostavlja, da so ljudje umska bitja z enakimi inteligencami ter so sposobni svobodnega in sebi lastnega razmišljanja. Gre za nasprotno izhodišče, kot ga ponuja šolski sistem kapitalistične družbe, kjer so inteligence primerljive znotraj enega kriterija, kriterija nadrejene avtoritete (Svetec 2015, 30). Avtoriteta zapoveduje, učenec pa sledi. Posameznikova inteligenca je podrejena drugi, ki predpostavlja, da ve, kaj je znanje in kaj je »prav«. Koncept univerzalnega poučevanja to hierarhijo ne samo postavi pod vprašaj, ampak jo zanika do te mere, da gleda na ljudi kot na enaka umska bitja, pri katerih je lastna volja življenjsko vodilo njihovega osvobajanja in ustvarjanja. Enakost do sebe in dopušcanje aktivni lastni volji, da zaživi, omogočata, da to emancipirani posamezniki prepoznajo, sprejemajo in upoštevajo tudi v odnosu do drugih (Ranciere 2005).

Znotraj pedagogike je mogoče uvideti celotno konstrukcijo družbe in na kakšen način družba poučuje, oblikuje in razsvetljuje posameznike. Pedagogika nima mesta v družbi le zaradi njenega pozitivističnega namena poučevanja bolj »razgledanih« posameznikov, ampak vzpostavlja zgled odnosom, vzvode sistemske moči in pritiska, ki prevladujejo v določeni družbi. Kapitalizem potrebuje pedagogiko, ki zagotavlja sposobnosti za vstop na trg produkcije (Offe 2015, 63). Šola je tako le eden izmed ideoloških aparatov, ki producira poznejše odnose tudi na drugih ravneh v skupnosti. Zato lahko koncept emancipacijskega učenja prenašamo ne samo na področje izobraževanja, ampak na vsa področja medosebnih

odnosov, odnosov do okolja in odnosa do sebe, kjer je mogoče vzpostaviti nadrejenost, podrejenost ali enakost. Gre torej za način oblikovanja predstave o dojetanju.

Nevedni učitelj se povsem odpove poučevanju, ki temelji na vnaprejšnji predpostavki neenakosti učencev, ki se morajo podrediti tako avtoriteti učitelja kot sistemu, ki od njih zahteval podrejenost. Učitelj je v tem primeru neveden (kar pomeni, da ne ve, kakšno pot bo ubral učenec) in radoveden pri opazovanju poti volje vseživljenjskega učenca ter ni več razlagalec razdalje do predvidljivega, ki je utemeljeno na razlagalnem konceptu podajanja snovi (Ranciere 2005, 10–12, 14).

Učitelj v kapitalističnem šolskem sistemu predstavlja oblast, ki ve, kaj je »prav«. Vendar univerzalno poučevanje razume to zgolj kot eno izmed možnih predstav znotraj gledišča na človeka, kar um, ki teži k nadrejenosti, prizemlji do te mere, da izgubi svojo moč, v kolikor sloni na delovanju. Težnja po vsiljevanju svoje misli o »pravem« in »edinem« kot resnice pade na raven mnenja, ne več resnice, in v konceptu enakosti nima več moči. Volja je po Jacotovi (utemeljitelj univerzalnega poučevanja) metodi v posameznikovi domeni in se odraža kot raziskovanje enega duha v vsej svoji neskončnosti, ne pa v vlogi razlagalca in govorca resnice (Ranciere 2005, 12, 50).

Univerzalno poučevanje temelji na treh načelih. Osnovno načelo, ki je vodilo vsem inteligencam, tako direktorju podjetja, ravnatelju šole, delavcu in učencu, je enakost inteligenc. Ob taki definiciji propade vsaka vnaprej hierarhična postavitve družbe, še več, družbena interpelacija se iz hierarhičnosti pretvori v enakost in s tem na njeno uporabnost, relativnost potreb posameznika in skupnosti, kar onemogoča preboj tržnega mehanizma »lastnika«, da upravlja z vsemi. Drugo načelo je sposobnost posameznika, da poučuje sam sebe, oziroma da imajo učenci to zmožnost, da se lahko učijo brez učiteljev. Zmožnost, ki frontalno poučevanje snovi avtoritarnega učitelja postavi v demokratični krog, v nepomembnost nadrejenosti učitelja v arhitekturi izobraževanja. Znotraj take arhitekturne postavitve pa je vloga učitelja, sicer nevednega, prav tako pomembna. Učitelj je postavljen v vlogo narekovalca učencu, da ubere lastno pot, udejanji zmožnosti, ki jih ima, ter jih prepozna kot sebi ljube, pri tem pa učitelj učencu ne pogojuje in poučuje oziroma razlaga. Učitelj je le spodbujevalec uporabe lastne svobodne inteligence posameznika, ki je enaka vsem ostalim. Tretje načelo je, da je vsako spoznanje in učenje vezano na lastno voljo, ki opazuje, pomni in ponavlja manjša dela. V metodi univerzalnega poučevanja je to načelo tudi ključno, da se posameznikov imaginarij glede na njegovo voljo gradi in oblikuje. V kopici spoznanj in naivne volje ima posameznik to

intelektualno neodvisno sposobnost, da prepozna sebe v množtvu s spoznavanjem in odkriva oziroma si gradi lastno zavest (Ranciere 2005, 10–12).

Proces učenja je zastavljen kot radovednost po spoznavanju, pri tem pa je ključna volja do volje, ki je konstantno učenje. Volja postane učenje, ker gre za prostovoljne odločitve posameznika, ki jih sprejema njegov lastni um, ker se zaradi lastnih potreb želi nečesa naučiti. Na tem mestu ni avtoritete, ki bi pogojevala in vnaprej postavljala obveznost do Drugega, ki jo je zaradi sankcij treba narediti, ampak je volja namenjena lastnemu izpopolnjevanju, ki ima za cilj osebno izpopolnitev posameznika.

Zato ni potrebno razlaganje o »pravem«, ampak se vseskozi gibamo na področju delovanja slehernih osvobojenih potreb posameznika in družbe. Koncept šolstva je v primeru industrijske družbe zasnovan na odpravljanju razdalje do standarda, ki ga avtoriteta postavi za minimalnega na neki ravni, hkrati pa ima vgrajen manko. Posameznik je vedno na mestu, kjer mu nekaj primanjkuje. Je kot potrošnik, ki nima nikoli dovolj za vse svoje potrebe, tudi glede znanja je večni suženj sledenja Drugemu. Nikoli ne sme doseči zadovoljstva v sedanjosti in zavedanju, da potrebe izhajajo iz njega, ker v tem primeru poruši položaj Subjekta oziroma Subjekt ne more več imeti moči nad njim.

Za proizvodnjo ideologije, ki temelji na podrejenosti, je potrebna vzgoja neenakosti. Otroci so ocenjevani prek določenega kriterija inteligence, ki ga postavi oblast, in na njem legitimira uspešnost, zrelost in sposobnost posameznika. Cilj ostaja vedno isti in je v materializaciji človekovega delovanja v blagu, pa naj bo to kader, izdelek ali domišljija. »Količenje« uma je način, kako avtoriteta preprečuje pobeg inteligence onkraj zastavljenega in reproducira obstoječe stanje. Pojmi, kot so svoboda, demokracija, enakost, inteligenca in domišljija, so razlagani z enačaji, ker oblast le tako lahko zaščiti abstraktne pojme znotraj svojega še dopustnega razlagalnega reda. Omenjeni pojmi so za materializacijo v besedi preširoki, vendar primer, kako lahko iz neskončnosti pojma preidemo na omejitve in s tem ožimo možnosti drugačnega razmišljanja.

Da bi se neka nadrejena moč uveljavila nad podrejenim, je torej ključna metoda razlaganja in s tem ustvarjanje razdalje med podrejenim in nadrejenim umom. Na tej točki se ustvarja kriterij mnenj in bolj inteligentnih. Tisti, ki so »pridni«, kar ne pomeni nič drugega, kot da ustrezajo vrednotam drugega, bodo veljali za bolj inteligentne, tisti, ki imajo drugačna zanimanja oziroma se ne držijo pravil te igre, so označeni kot manj inteligentni. Na tem mestu naj dodamo še, da se tako razume tudi koncept otrok s posebnimi potrebami. Otroci bi znotraj univerzalnega

poučevanja zasedali mesto enakih, tj. otrok s lastnimi potrebami, ker pa jih trgu ne uspe umestiti v tržno menjavo na način sistematizacije v blagovni formi, kot to počne pri drugih, jim nadene oznako ljudje s posebno potrebo. Pri tem pa je posebna le potreba avtoritete, ne otroka (Ranciere 2005).

Univerzalno poučevanje preverjanja zmanjševanja razdalj ne gleda kot na ključni element poučevanja, ker bi tako ustvarilo že omenjeno neenakost inteligenc. Odnos med učencem in učiteljem ni v funkciji tega zmanjševanja, ampak v raziskovanju neskončnosti intelektualnega univerzuma enakih (Ranciere 2005, 14).

6.2 Univerzalno poučevanje kot učni proces

Univerzalno poučevanje nalaga volji posameznika svobodno učenje, za katerega je vsak odgovoren sam. Da bi se posamezniku uspelo nečesa naučiti, je potrebna namera po učenju. Ne glede na to, ali je posameznik deležen avtoritarne ali pa humanistične vzgoje, začne v zgodnji fazi učenja posnemati okolje, ki ga obdaja (Južnič 1973, 38). Vendar obstaja razlika v razmerju do volje novega člana družbe, ki je lahka enakovredna ali pa podrejena avtoriteti.

Je mogoče učni proces zastaviti drugače od obstoječega razlagalnega, kjer je knjiga sredstvo za pomnjenje snovi, ob tem pa lastna kritičnost in volja nista upoštevani? Ob predpostavki enakosti inteligence vseh, je enakost treba vključiti že na začetku, kar pomeni, da ne sme biti točke, ko je posameznik pripravljen biti enak, ampak je kot bitje enak že v izhodišču. Vendar je situacijsko učitelj kljub vsemu navzoč pred učencem. Vprašanje je, kako se lahko učitelj neinterpelira v učencu nadrejenega in kako učenec ni podrejen učitelju. Zmožnost je mogoče najti v obratni strukturi posredovanja industrijske kapitalistične šole. V konceptu industrijske kapitalistične šole je učitelj nekdo, ki poda snov. V tem je že skrito ideologizirano mnenje avtoritete. Ta trenutek se za koncept in izpeljavo emancipacijskega učenja ne sme zgoditi, kar pomeni, da mora že na samem začetku učitelj, namerno dodajamo, direktor, šef oddelka v podjetju, družinski član, iz te nadrejenosti izstopiti in v tem primeru učencu prepustiti, da si o nečem, kar je povezovalna točka njunega srečanja, ustvari lastno doživljanje in poznejšo refleksijo (Ranciere 2005, 31–41). Na tej točki začne delovati učenčevo dojetje, kjer si z odgovorom na vprašanja glede videnega, opaženega in občutenega odgovarja na sebi lasten način, do katerega ga je pripeljala njegova lastna volja in inteligenca. In prav ta volja in inteligenca vodita v neskončnosti, kjer sta se tudi našli in začeli svojo pot. Učenčevo voljo vodi

inteligenca, ki je njegovo zanimanje. Zastavljena pot je učenčeva pot, kar pomeni, da so obveznosti učnega procesa njegove obveznosti, ki so plod njegove biti. Proces takega učenja ima nepredvidljive scenarije. Učenci ob gledanju slik, risanju, izdelovanju predmetov itd. vidijo različno, kar pomeni, da proces imaginacije deluje, hkrati pa si z osebnimi predstavami o nečem zastavljajo dodatna vprašanja in odkrivajo nova zanimanja. Različnost videnja je srž učenja enakih. Primer opazovanja ene slike okolice bo pri nekom sprožil zanimanje za vesolje, pri drugem za gradnjo, tretjem za obleke, avtomobile ... Seveda zanimanje ne gre le v smeri opazovanja zunanjih materialov, gre za stik govoric med notranjim jazom in opazovanim. Odgovori so vezani na komunikacijo čustvovanj, sporočil in interpretacij, ki imajo ključni cilj, da učenec s pozornostjo občuti povezanost med seboj, svetom kot okolico in občutki, ki to povezujejo. In tako to ne postaja le učna ura tistega trenutka, ampak vseživljenjski proces učenja in dopolnjevanja zanimanja zase in življenje kot možnost doživljanja (Ranciere 2005, 66–67).

Ob doživljanju sveta tako zastavljenega učenja ni nujnega iskanja podobnosti v avtoritativnih pričakovanjih do videnega in občutnega. Učenec išče povezanost med seboj in drugim na način, ki obema priznava enakost v naivnosti srečanja in doživljanja. Povezanost osvobojenega uma v sebi in z okolico je ključni segment za premagovanja ločenosti in ima moč povezovanja ne samo v duševnem in telesnem smislu na ravni posameznika, ampak ima moč delovanja tudi na kolektivni ravni. Je ustvarjalna dejavnost, ki zahteva zavedanje občutenja, ob kateri propadejo pregrade osamljenosti, zahtev po podreditvi in delovanju izključno za potrebe nekoga (Fromm 2010, 17–20).

Učenec se ne interpelira v vlogo, ki je po pričakovanjih učitelja, ampak vzpostavlja odnos dveh enakih, prav tako pa učitelj ne uporablja ideološkega ocenjevanja učenčevega zanimanja. Pri konceptu univerzalnega poučevanja je torej ključno zanimanje učenca, ki ga proizvede njegova lastna volja, saj nanj nalaga vse nadaljnje občutke in izkušnje. Ob ustvarjanju novih kombinacij, nastavkov, idej in občutij ni pravih in napačnih odgovorov, ampak le rezultat dela osvobodene volje, ki znotraj takega koncepta ni deležna vrednostne sodbe, boljših in slabših, pomembnejših in manj pomembnejših itd. Učenca skozi učni proces vodi svobodna odločitev, učitelj se v to ne vmešava, vmešava pa se, to je tudi njegova edina vloga, le v preverjanje truda, ki ga učenec vloži za realizacijo svoje volje. Koncepta sankcij ni, ker učenec vedno nosi odgovornost za realizacijo lastne volje. Kot smo uvodoma omenili, lahko razmerja in način komunikacije v procesu univerzalnega učenja med učencem in učiteljem uporabimo tudi v drugih družbenih segmentih, zato lahko učenje lastne posameznikove volje primerjamo z otrokovo potrebo po govoru in hoji, kjer je njegova lastna volja ponavljanje in posnemanje (upoštevajoč posnemanje

in družbo, ki ga obdaja), ki sta ključna za njegov uspeh in zadovoljitev njegovih potreb (Ranciere 2005, 38–42).

Področje razlaganja je torej primer odnosa, kjer podrejeni um sledi nadrejenemu. Prej opisani sistem ima v svoji osnovi drugačno logiko in se osredotoča na opazovanje. Tako se posameznik ne opira na avtoriteto, ampak na lastne »oči«, ki svobodno opazujejo, preverjajo, se spominjajo in ponavljajo, ter si tako nabira spretnosti, izkušnje in znanja. Razliki z metodo dominantnega učenja sta dve: prva je, da ima učenec sposobnost, da se lahko sam uči, kar je produkt njegove volje, in ne potrebuje nadrejenega za to, da bi mu povedal, kaj je zanj »dobro«, in druga pa, da skupnost in s tem tudi učitelj verjame, da je tega tudi sposoben (Ranciere, 2005).

Koncept enakosti uma je zastavljen na neskončni sposobnosti iskanja in individualnega odkrivanja posameznikove inteligence, ki ji služi volja. Volja je ključni element, da se ob opazovanju in ponavljanju lahko inteligenca na kaj opre. Univerzalno poučevanje tako razvije odnos do človeka, ki je v domeni njegove »biti«, in zanimanje raziskovanja »zmožnosti vsakega človeka, kadar se ima za enakega vsem drugim in ima vse druge za enake samemu sebi. Z voljo razumemo obrat umnega bitja, ki se pozna kot delujoče bitje, k samemu sebi. Prav to žarišče racionalnosti, zavesti o sebi in spoštovanje sebe kot delujočega umnega bitja, hrani gibanje inteligence. Umno bitje je v prvi vrsti bitje, ki pozna svojo moč in si o njej ne laže« (Ranciere 2005, 59).

Opisan koncept si zastavlja, da je človeška sposobnost razmišljanja neskončna. To pomeni, da je um sposoben razmišljati različno in nepredvidljivo, kar mu omogoča snovanje svobodnih ter novih idej. Sposobnost lahko uporabi pri tvorjenju medosebnih odnosov, reševanju konfliktnih situacij, naboru idej, politični strukturi in tudi pri svobodnem dojetanju sveta. Ključno je razumevanje, da gre pri vsem skupaj za odnos: do sebe in drugih v enakosti, v neskončni zmožnosti dojetanja življenja. Neskončnost dojetanja sveta v ustaljeni šolski ureditvi ni prisotna, saj je šola pod vplivom potreb trga dela in ji zato pripada takšen položaj, kot ga ima. Neskončnost dojetanja sveta pa je prisotna kot možnost posameznika v neinterpelacijo v podrejenosti, ki mu preprečujejo in v imaginaciji prostorsko ožijo pot lastne volje. Industrijska šola bo o predmetu, pa naj bo to drevo, avto ali zrak, vedno zarisala predstave in jih pričakovala v zahtevi tudi do ostalih, moč emancipacijskega učenja pa je v tem, da gre posameznik ven iz obstoječega zahtevanega in si zgradi svoje predstave in uporabnost, kot jih pogojuje njegova lastna volja v upoštevanju volje drugih. Neskončnost je vidna v neskončnosti vprašanj, v občutenju, poigravanju z videnim in doživetim, ki nima konca. Osvobojeni um, opolnomočen

z lastno voljo, ima zmožnost, da z opazovanjem in ponavljanjem doživi nepredvidljivost in edinstvenost, ki ju zaradi svojih potreb nadrejeni ne omogočajo. Nadrejeni narekuje navodila od začetnega navodila dalje, medtem ko je pri univerzalnem poučevanju začetno izhodišče znanja dovolj, da se učenec začne učiti sam z uporabo lastne inteligence. Inteligenca mu omogoča ustvarjanje, ki je pot, da se ne bo učil zunanjih pravil (učenja, vedenja), ampak bo najprej zgradil sebi lasten način doživljanja in se svobodno odločal in nadalje ustvarjal. Učencu je vedno pripoznana volja, ki je gonilna sila pri uporabi njegove inteligence, ki je odvisna od pozornosti, ki jo učenec posveča svojemu delu (Ranciere 2005, 54). Ob tem je treba dodati, da je ključno, da se posameznik v procesu univerzalnega učenja zaveda samega sebe, da so njegova dejanja posledica njegovega delovanja ter da je zmožen ustvarjati sebe in s tem tudi okolico, tako kot tudi okolica lahko zaznamuje njega. Če postavi posameznik središče dogajanja svoje volje vase in ne v neko zunanjo avtoriteto, je stabilizacijsko orientiran glede na svojo voljo in v drugi fazi na voljo drugih. Ob tem nase prevzema pravico do uresničevanja lastne biti in tudi odgovornost do sebe in drugi, da imajo možnost doživeti oziroma uresničiti enakost pri sebi. Avtorefleksija lastnega početja in opazovanje delovanja okolice omogočata zavedanje, da so življenje in politični procesi del delovanja ter da niso taki »sami od sebe«, ampak so del sedanjosti kot rezultat delovanja preteklih in trenutnih delovanj.

7 EMANCIPACIJA NA RAVNI STRUKTURE SKUPNOSTI

Primer Nevednega učitelja je primer intelektualne emancipacije posameznika na ravni ideološkega aparata, kot je šola. Slednje nakazuje primer učnega procesa, ki pomeni možnost preseganja človekovega delovanja za namen tržne menjave. Hkrati pa posamezniku daje možnost, da je svoje odločitve sposoben sprejemati sam in brez nadrejenega uma, ki »ve«, kaj je zanj dobro (Ranciere 2005).

Kako je z emancipacijskostjo posameznika na ravni družbene strukture? So emancipacijski posamezniki dovolj, da bi tvorili emancipacijsko skupnost, ali je za to potrebna tudi struktura političnega sistema, ki to omogoča? V analizi Offejevih tez smo ugotovili, da je koncept kapitalistične države utemeljen na univerzalizaciji blagovne forme ter s tem povezane strategije (Offe 2015). To pomeni, da se ta cilj zagotavlja prek vseh struktur, tako odločevalnih kot tudi

ekonomskih, za potrebe nahajališča v blagu. Akumulacijski davčni prihodki so ob zasebni lastnini produkcijskih sredstev pogoj preživetja kapitalistične države, zato sta odločevalni in ekonomski proces temu podrejena. Na eni strani se postavlja problematika nezmožnosti predstavnškega sistema, ko je posameznik neposredno vključen v oblikovanje družbenopolitične realnosti in prek pooblastila v sistemu volitev predpostavlja, da bo drugi odločal po njegovi vesti (Stocks v Rangus in Zajc 2010, 735). Problematični so predvsem prenos informacij ter odločevalni in participativni proces. Delegatski sistem ima v nasprotju s tako obliko predstavnštva v osnovi funkcijo integracije posameznika vseh družbenih dejavnosti, kjer se pozneje interesi skupnosti prenašajo in izoblikujejo na ravni družbene oblasti, ki so tako neposredni oblikovalec politik ljudstva (Kristan 1977, 64–66). Na drugi strani pa je problematika v tem, da se ne glede na parlamentarni predstavnški sistem oblikovanje politik za potrebe akumulacije odvija na relaciji koordiniranja razmerja lastnikov dela in kapitala (Offe 2015, 59). Ključno je torej preučiti možnost komunikacijskega nastavka, ki bi emancipacijski potencial enakega posameznika prenesel tudi v družbeno strukturo. Možnost neposrednosti in lastnega izražanja volje enakih bomo v nadaljevanju preverjali na modelu deliberativne demokracije.

7.1 DELIBERATIVNA DEMOKRACIJA

Kot možnost enake dostopnosti, oblikovanja in odločanja v političnem kontekstu bomo analizirali lastnosti deliberativne demokracije in pri tem poskušali ugotoviti, ali in kako omogoča komunikacijo enakih na družbeni ravni.

Deliberativna demokracija je proces oblikovanja in sprejemanja političnih odločitev, v katerega so prostovoljno lahko vključeni vsi, ki jih zanima določena problematika v skupnosti. Ključna značilnost pa je, da se udeleženci deliberativnega procesa strinjajo, da oblikovanje politične odločitve poteka na način podajanja in sprejemanja predlogov, kar zagotavlja konceptualno rešitev za celotno skupino, ki je vključena v problematiko (Elster 1998, 8). »V nasprotju z liberalnim modelom demokracije je glavna inovacija deliberativne demokracije vzpostavitev institucij in postopkov, ki bodo omogočali, da znotraj procesa oblikovanja in sprejemanja

političnih odločitev prevzamejo ključno vlogo tisti, ki jih bodo zadevale sprejete odločitve« (Šinkovec 2009, 28).

Poglavitna lastnost deliberativnega procesa je aktivno državljanstvo (Lukšič 2005, 245), torej pripravljenost posameznikov, da nastopajo v medsebojni interakciji, da se vnaprej zavežejo k upoštevanju predlogov, kar pa posledično pomeni, da je proces kot tak nepredvidljiv in se prek odvijanja vsebinsko spreminja do trenutka optimalne rešitve. Da bi bil proces zakonit, sta potrebna dejavnika vključenosti in spontanega dialoga, prek katerega lahko vključeni na ravni enakih vplivajo na končne odločitve (Lukšič 2005, 239).

Deliberativna demokratizacija komunikacijskega procesa ne teži k argumentativnemu premagovanju ene skupine, ampak išče širino sprejemljivega družbenega dogovora. Da bi taka oblika dogovarjanja uspela, morajo biti v dogovarjanje vključeni vsi, ki jih neka problematika zadeva, hkrati pa jim mora biti pripoznana enakost in morajo imeti enako možnost sodelovanja v komunikacijskem procesu. Določena mora biti metodologija, ker imajo le tako sodelujoči enake možnosti pri sprejemanju odločitev in oblikovanju same vsebine, ki bo predmet diskusije. Udeleženci morajo imeti prost dotok in vpogled v informacije, hkrati pa se obvezujejo k spoštovanju prispevkov prisotnih v deliberaciji (Bohman 1996, 16).

V deliberaciji je ključno prav spoštovanje prispevkov, mnenj in pričakovanj udeležencev. Na ta način se izoblikuje začetno izhodišče iskanja rešitev in nato se s prepoznavanjem izhodišč s preoblikovanji in upoštevanji išče skupne rešitev na podlagi boljših predlogov in dopolnitev (Waldron v Lukšič 2005, 244). Graham pa vseeno dodaja, da ne smemo demokratične deliberacije enačiti s konsenzom, ampak s prizadevanjem za širitev razumevanja v skupnosti (Graham v Lukšič, 2005, 242–243). Res pa je, da deliberativni nastavek terja od posameznika določeno mero spretnosti in refleksije lastnega vedenja, da v svojih očeh pripozna tudi svoje omejitve, zmote in sodbe, hkrati pa se ne odpoveduje samemu sebi v imenu konsenza (Lukšič 2005, 243).

Glede na zmožnost posameznika, da reflektira svoje vedenje in sebe priznava kot enakega drugim, ne gre zanemariti številčnosti v komunikaciji. Deliberativna demokracija ne razume moči števila kot zadostnega argumenta, da se neka odločitev sprejme, zato pravi, da (Bentley in Owen v Lukšič 2005, 244):

- za tiste, ki so na področju določene politike (policy) v večini, se zahteva kultura vrline državlanske odgovornosti, voljnosti (pripravljenost) prisluhniti in reflektirati perspektive tistih, ki so v manjšini, in
- za tiste pa, ki so v manjšini, se pričakuje kultura za prepričevanje drugih v verodostojnosti in pomembnosti lastnih perspektiv.

Deliberativni mehanizmi imajo končni cilj sprejetje odločitve. Argumentativni modeli sprejemanja odločitev kažejo omejitve, da je preglasovanje oziroma moč števila tista, ki prevlada v iskanju družbenega soglasja. Posledično prihaja do izpada sodelujočih in nezadovoljstva tistih, ki so v tako zastavljenem odločevalnem procesu ostali brez glasu. Čeprav argumentativni način glasovanja deluje preprosto in omogoča hitro sprejetje odločitev, se deliberacijski proces spusti na raven vsakega predloga in išče rešitve zunaj glasovanja ter se tako s kroženjem predlaganih predlogov poskuša približati idealni rešitvi in poskuša vključiti tudi tiste, ki bi zaradi manjšega števila bili neupoštevani. Ključni element je v preseganju ideje, da se skupina lahko odloča le prek tekmovalnosti, saj omogoča iskanje drugačnih alternativ, ki v povezavi s spontanostjo in upoštevanjem vsakega omogočajo nepredvidljive zaključke (Dryzek 2000, 40–41). Dinamika družbene komunikacije pa ni taka, da bi vedno privedla do skupnih zaključkov, ki bi bili blizu vsem sodelujočim v deliberaciji. Ker bi bilo tako pričakovanje morda celo nekoliko utopično, je vendar mogoče medosebne odnose, ob zavedanju nezmožnosti vsakokratnega doseganja idealne rešitve za vse, znotraj sporazumevanja pripeljati do točke, ko morda skupne odločitve ne bodo idealne, ampak vsaj primerne (Šinkovec 2009, 43).

7.1.1 Deliberativna demokracija v institucijah

Koncept deliberativne demokracije temelji na aktivnih državljanih. Kot nosilci deliberacije »imajo ponotranjeno empatijo, priznavajo različnost in so pogosto v konfliktih z drugimi perspektivami in formami rezoniranja« (Warren v Lukšič 2005, 245). Warren poudarja osiromašenost tistih demokracij, kjer posameznikom sistemsko ni omogočeno deliberacijsko razmišljanje, kar privede tudi do tega, da državljan razmišljajo in delujejo na podlagi svojih presoj in veččin deliberacije ne osvojijo. Ker je govora o sistemskosti, je jasno, da deliberacija potrebuje institucije, kjer bi lahko svojo namero producirala (Warren v Lukšič 2005, 245).

»Povezava med javno sfero in formami politične oblasti mora biti vzpostavljena, saj avtentičnost demokracije zahteva, da reflektivne preference vplivajo na kolektivne izide, in terja dvosmerno delovanje, in sicer v tem smislu, da bo toliko časa, dokler bo država glavno mesto (čeprav ne ekskluzivno) kolektivnega odločanja, nujna tudi usmerjenost na državo in na diskurzivne mehanizme, ki državi posredujejo javno mnenje« (Lukšič 2005, 246).

Institucionalizacija deliberacije na ravni družbe lahko poteka na dveh ravneh. Prva je gotovo deliberalizacija v obliki reform obstoječih državnih institucij. Druga pa v oblikovanju alternativnih oblik institucij, ki jih Lukšič (2005, 246) zastavi v naslednjih modelih:

- mediacija in deležniške institucije,
- državljanski forumi, kot so deliberativni mnenjski shodi, državljanska razsodišča in konsenzualne konference, ter
- referendumski in državljanske iniciative, ki obstajajo, čeprav z omejenim obsegom praktične uporabe, že v sedanji liberalno-demokratski ureditvi.

Mogoče si je torej predstavljati družbene institucije z deliberativno zasnovo, vendar je treba poudariti, da je za njihovo uveljavitev potrebna politična moč, ki bi pripeljala do strukturnih sprememb, hkrati pa je treba upoštevati dejavnik družbene klime, ki se prek posameznikov vzpostavlja in teži k taki organizaciji družbe ali ne (Lukšič 2005, 246–247).

8 SKLEP

Že na začetku diplomskega dela smo potrdili, da je posameznik zaznamovan s političnimi procesi, ki ga obdajajo. Preteklost in sedanjost nista naravna procesa, ampak sta vedno prepletenost različnih dejavnikov, ki konstituirajo realnost in s tem tudi posameznika, odnose in razmerja, v katere je vpet posameznik.

To je bilo pomembno ugotoviti, ker smo lahko tako uvideli širšo razsežnost posameznikovega vključevanja v družbo, hkrati pa poskušali izvedeno uporabiti tudi na možnosti razvoja lastne volje pri posamezniku. Ugotovili smo, da je oblikovanje take volje učni proces, ki pa ne poteka le prek ideologije, ampak tudi prek strukture.

V prvi fazi smo zato analizirali koncept kapitalistične države (ker je to aktualna oblika oblasti v naši državi in tudi širše), da bi lahko videli strukturno pogojenost, ki tako institucionalni okvir kot družbo sili v menjalne odnose, ker si omogoča preživetje le prek akumulacijskega procesa. Človek je v funkciji blagovne forme in temu so izpostavljene vse institucije kapitalistične

države – človek vstopa na trg in s tem reproducira menjalne odnose. Kapitalistična država zato ustvarja pogoje, pod katerimi bi lahko vsi elementi družbe prešli v blagovno menjavo in bili del tržnih odnosov (univerzalizacija blagovne forme).

Da pa sama struktura preživi, potrebuje tudi klimo in ideologijo, ki ji omogoča reprodukcijo tudi na kulturni ravni. Zato država uporablja ideološke aparate za reprodukcijo obstoječe ideologije, v našem primeru je to kapitalistična ideologija. Ugotovili smo, da je eden od ključnih elementov reprodukcije ideologije šolski sistem, v katerem posameznik ponotranji vzorce vedenja, spretnosti in odnose do avtoritete, hkrati pa se nauči predvidenega znanja, ki ga v prihodnosti umešča v tržne odnose, ne pa usmerja k razvoju osvobodjene lastne volje.

V poglavju o interpelaciji smo ugotovili, da se vsaka ideologija in struktura lahko odvija le prek subjektov, ki se vanjo interpelirajo. Tako podrejenost, nadrejenost in enakost niso več naravni pojavi, ampak plod človekovih odločitev na zavedni in nezavedni ravni, ki se odvijajo prek zgoraj naštetih mehanizmov. Posameznikova interpelacija je ključna, da nek odnos živi in se reproducira. Na poglavje interpelacije smo navezali poznejša poglavja o emancipaciji, ker namerna po enakosti izhaja iz ključnega zavedanja o možnosti drugačne interpelacije kot v odnose že predvidenih struktur in ideologij, ki posameznika v izhodišču podrejajo predvidenim usmeritvam nadrejenih.

Izhodiščno vprašanje diplomskega dela je, ali je možna emancipacija posameznika in družbe. Vprašanje deli diplomsko delo na dva tematska sklopa, in sicer, prvega, v katerem smo poskušali emancipacijski proces kot možnost analizirati prek učnega procesa, in drugega, v katerem smo emancipacijski proces predstavili kot strukturni komunikacijski nastavek oblikovanja politik.

Prek analize Nevednega učitelja, ki utemeljuje koncept univerzalnega poučevanja, ki sloni na intelektualni enakosti vseh pripadnikov družbe, smo ugotovili, da je možno drugačno poučevanje, tako, ki nima vnaprej predvidljivih kriterijev ocenjevanja, ki jih določi avtoriteta, ter omogoča posamezniku razvoj lastnega imaginarija. Učni proces spodbuja aktivacijo lastne volje posameznika, ki ima nepredvidljive in neskončne možnosti oblikovanja posameznikove zavesti, v katerega pa je vključena tudi zavest, da mora biti enakost dostopna vsem in ne samo nekaterim. Proces emancipacijskega učenja izloči posameznikov vnaprej postavljeni smoter v menjalnih odnosih in mu omogoča razvoj sebi lastne volje in s tem emancipacijo.

V drugi fazi pa smo si zastavili vprašanje komunikacije emancipacijskosti na ravni strukture in ugotovili, da je emancipacija na družbeni ravni mogoča le v primeru, ko so za to vzpostavljene tudi strukture, ki tako komunikacijo omogočajo. Na primeru predstavnštva in Offejeve analize kapitalistične države smo ugotovili, da je struktura družbe usmerjena v univerzalizacijo blagovne forme in ta potencial ne zaživi, hkrati pa je predstavniški sistem premalo, da bi bil posameznik neposredno vključen v oblikovanje političnih procesov. Zato smo kot primer drugačnega družbenega komunikacijskega nastavka uporabili deliberativni model demokracije in ugotovili, da vsebuje komunikacijske nastavke, ki posamezniku ne le omogočajo svobodno oblikovanje in odločanje v političnem smislu, ampak tudi način sprejemanja dogovorov zunaj glasovalnih metod z večino. Prevladovanje večine nad manjšino v deliberaciji ni vgrajeno, ker sistem omogoča oblikovanje odločitev tako, da se iščejo družbene rešitve z dogovarjanjem, kjer se poskuša upoštevati mnenja vseh sodelujočih in prek tega najti optimalne skupne rešitve v imenu vseh.

Sklepna ugotovitev diplomskega dela je, da je emancipacija na individualni in družbeni ravni mogoča, vendar so za to potrebni drugačni ideološki in strukturni nastavki. Možnost smo dokazali prek deliberativne demokracije in učnega procesa emancipacijskega učenja, ki težita k vzpostavljanju enakosti na ravni posameznika in v družbeni strukturi. Da bi se lahko zgodila sprememba emancipacije na obeh ravneh, je treba upoštevati delovanje obeh realnosti.

9 LITERATURA

1. Althusser, Louis. 2000. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba *cf.
2. Arendt, Hannah. 2013. *O nasilju*. Ljubljana: Krtina.
3. Bohman, James. 1996. *Public Deliberation: Pluralism, Complexity and Democracy*. Cambridge in London: MIT Press.
4. Dolar, Mladen. 1988. Onstran interpelacije. *Razpol(4)*: 265–274. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
5. Dryzek, John S. 2000. *Deliberative democracy and Beyond*. New York: Oxford University Press.

6. Elster, Jon. 1998. Introduction. V *Deliberative Democracy*, ur. Jon Elster, 1–18. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Fromm, Erich. 1970. *Zdrava družba*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
8. --- 2002. *Človek za sebe*. Ljubljana: Amalietti & Amalietti.
9. --- 2004. *Imeti ali biti*. Ljubljana: Vale-Novak.
10. --- 2010. *Umetnost ljubezni in življenja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
11. Južnič, Stane. 1973. *Politična kultura*. Maribor: Založba Obzorja.
12. --- 1998. *Človekovo telo med naravo in kulturo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
13. Laclau, Ernesto. 2008. *Emancipacija/Emancipacije*. Ljubljana: Založba Zrc.
14. Lukšič, Andrej. 2005. Elektronska demokracija na lokalni ravni v Sloveniji – poskus konceptualizacije. V *Lokalna demokracija II.: Uresničevanje lokalne samouprave v Sloveniji*, ur. Marjan Brezovšek in Miro Haček, 229–250. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
15. Kristan, Ivan. 1977. *Samoupravljanje*. Ljubljana: Zavod SR Republike Slovenije za šolstvo.
16. Offe, Claus. 2015. *Teze za utemeljitev koncepta »kapitalistične države« in za materialistično raziskovanje*. Dostopno prek: <http://shrani.si/f/3d/4G/3BbW42sR/offe-kapitalisticna.pdf> (21. avgust 2016).
17. Ranciere, Jacques. 2005. *Nevedni učitelj: pet lekcij o intelektualni emancipaciji*. Ljubljana: Zavod EN-Knap.
18. Rangus, Marjeta in Zajc, Drago. 2010. Koncept predstavništva: kdo koga predstavlja in kako. *Teorija in praksa* 47 (4). Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/TiP20104_Rangus_Zajc.pdf (22. avgust 2016).
19. RTV Slovenija. 2016. *Obrtniki: Vajeništvo je izobraževanje, ne pa delovno razmerje*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/gospodarstvo/obrniki-vajenistvo-je-izobrazevanje-ne-pa-delovno-razmerje/399970> (21. avgust 2016).
20. Svetec, Zigi. 2015. *Koncepta izobraževanja*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
21. Šinkovec, Anže. 2009. *Deliberativna demokracija*. Diplomaska naloga. Ljubljana: FDV.

